

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ПЕРЕМІЩЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Вступ. Контрабанда культурних цінностей має глобальний та транснаціональний характер. Усі держави світу зацікавлені у збереженні культурної спадщини, з цією метою приймаються міжнародні договори та законодавчі акти, які навіть у стані війни встановлюють відповідні обмеження та правила щодо поводження з об'єктами культури.

Інститут притягнення до відповідальності за порушення законодавства про порядок переміщення культурних цінностей має на меті не лише притягнути до відповідальності, а попередити та запобігти незаконному обігу культурних цінностей.

Значну частину наукових праць присвятили дослідженню поняття культурної спадщини, окремим аспектам боротьби з контрабандою культурних цінностей такі зарубіжні і вітчизняні вчені як: В.І. Адамович, В.П. Верін, С.А.Гадойбоєв, Є. П. Гайворонський, Є.Ф. Галанджин, Д.Д. Давітадзе, Л.В. Дорош, Ю.М. Дьомін, С.В. Дьяков, С.Ю. Іванов, М.І. Камлика, М.П. Карпушин, Т.Г. Каткова, Н.В. Качев, Г.П. Кашкін, О.О. Кравченко, В.В. Лукянов, К.Г. Марко, Є. П. Озернюк, О.М. Омельчук, В.М. Пороцько, О.В.Процюк, Л.Ф. Рогатин, Л.Ю. Родін, Б.В. Романюк, О.П. Сергеев, П.Н. Смоляков, Ю.І. Сучков, Б.І. Тишкевич, І.В. Тулянцеv, І.В. Фетисенко, С.О. Фомічев, О.І. Хараберюш, І.В. Шимоня та ін.

У той же час, значна кількість питань, пов'язаних із притягненням до відповідальності за порушення порядку переміщення через митний кордон України культурних цінностей залишаються невирішеними, що свідчить про актуальність обраної теми дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження питань, пов'язаних із притягненням осіб до відповідальності за порушення законодавства про переміщення через митний кордон України культурних цінностей.

Результати дослідження. Збереження культурної спадщини є одним із пріоритетних завдань кожної країни. З цією метою в середині держав запроваджуються різноманітні засоби, дія яких спрямована на попередження незаконного вивезення культурних цінностей з території держави, а також на повернення тих об'єктів культури, які все ж таки були незаконно вивезенні.

В засобах масової інформації мало не щодня публікуються повідомлення про затримання контрабандистів культурних цінностей. Наприклад, відповідно до одного із таких повідомлень, посадові особи Поліської митниці спільно з Управлінням СБ України в Рівненській області запобігли незаконному вивезенню за межі митної території України культурних цінностей. Під час здійснення митного контролю транспортного засобу марки «Мерседес» у громадянина України, який переміщувався у вказаному транспортному засобі, в дорожній сумці серед особистих речей, з ознаками приховування, було виявлено предмети релігійного характеру та паперові гроші. Відносно порушника складено протокол про порушення митних правил за ознаками частини 1 статті 483 Митного кодексу України. До Управління СБУ в Рівненській області направлено повідомлення про протиправне діяння, що містить ознаки злочину, передбаченого ст. 201 Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Предмети правопорушення тимчасово вилучено, та передано для здійснення процесуальних дій у кримінальному провадженні [1].

Інший випадок незаконного переміщення культурних цінностей через митний кордон України мав місце на Буковині, де працівники митниці у співпраці з представниками Управління СБУ в Чернівецькій області та прикордонного загону припинили спробу вивезення предметів старовини, що можуть становити культурну цінність. Мешканець Чернівецької області перетинав митний кордон в пункті пропуску «Порубне-Сірет» в якості водія автомобіля, що прямував до Італії. Для проходження митного контролю чоловік обрав «зелений коридор», чим заявив про те, що переміщувані ним предмети не підлягають письмовому декларуванню, оподаткуванню митними платежами, не підпадають під встановлені законодавством заборони та/або обмеження щодо вивезення з митної території України. Під час здійснення митних формальностей, а саме огляду пред'явлених речей було виявлено не заявлені та не пред'явлені до митного контролю друковані видання книг, одна із яких датована 1854 р., а інша 1896. Книги були приховані в поліетиленовому файлі. Згідно висновку експерта виявлені друковані видання підпадають під дію Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» та можуть бути вивезені за межі митної території України на підставі свідоцтва на право вивезення культурних цінностей. Жодних документів на право їх переміщення через митний кордон України громадянин не надав. Таким чином, вчинено дії спрямовані на незаконне переміщення через митний кордон України товарів у спосіб, що ускладнює їх виявлення, та шляхом надання одним товарам вигляду інших.

Такі дії мають ознаки порушення митних правил, передбаченого ч. 1 статті 483 Митного кодексу України. За вказаним фактом працівниками митниці складено протокол про порушення митних правил, предмети правопорушення вилучено [2].

Вищезазначені випадки свідчать про те, що незаконне переміщення культурних цінностей має системний та масовий характер. З кожним роком урізноманітнюються шляхи переміщення контрабанди культурних цінностей, що зумовлює необхідність пошуку та розробки новітніх підходів та методик виявлення культурних цінностей, які переміщуються з порушенням митного законодавства, проведення навчання працівників, які приймають участь у вжитті контрольних заходів на митному кордоні.

Одним із ефективних засобів попередження незаконного переміщення через митний кордон України культурних цінностей є інститут відповідальності за такі порушення.

Розділ VII Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» [3], який містить всього одну статтю присвячену відповідальності за порушення законодавства України про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей. Дана дефініція є бланкетною та вказує, що особи, винні у порушенні законодавства України про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей, несуть відповідальність, передбачену законами України. При цьому не уточнюється які види відповідальності передбачені за порушення законодавства про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей.

Тож вдамося до аналізу наукових підходів до визначення та характеристики видів юридичної відповідальності, а також положень чинного законодавства, якими врегульовано питання відповідальності у сфері переміщення культурних цінностей.

Юридична відповідальність – це різновид соціальної відповідальності, який закріплений у законодавстві і забезпечуваний державою юридичний обов'язок правопорушника пізнати примусового позбавлення певних цінностей, що йому належать [4].

Відповідно до ст. 92 Конституції України засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями,

та відповідальність за них встановлюються виключно законами України [5].

Говорячи про такі види відповідальності як дисциплінарна та цивільно-право, слід зазначити наступне.

Суб'єктами дисциплінарної відповідальності за порушення законодавства про переміщення культурних цінностей, як правило є посадові особи державних органів, в повноваження яких віднесено видання дозвілних документів на переміщення культурних цінностей, здійснення управлінських та контрольних функцій щодо культурних цінностей, які переміщуються через митний кордон (наприклад, мистецтвознавець, посадова особа митного або правоохоронного органу, ін.). Підставами для притягнення посадових осіб до дисциплінарної відповідальності можуть бути: неналежне виконання посадових обов'язків; порушення строків розгляду документів; недотримання порядку прийняття рішення, перевищення повноважень, тощо.

Види дисциплінарної відповідальності та порядок притягнення осіб, до відповідальності врегульовано трудовим законодавством, законодавством про державну службу, спеціальними законами державних органів, статутами, тощо. Застосування відповідного нормативно-правового акту залежить від правового статусу посадової особи (державний службовець, найманий працівник, військовослужбовець, працівник правоохоронного органу).

Цивільно-правова відповідальність за порушення законодавства про переміщення культурних цінностей, передбачає застосування до правопорушника в інтересах другої сторони або держави установлених законом або договором правових заходів впливу, що несе для нього негативні, економічно невідповідні наслідки майнового характеру (зокрема, відшкодування збитків; виплата неустойки (штраф, пеня); відшкодування шкоди; виконання основних обов'язків).

Окремі норми, якими встановлено відповідальність за порушення вимог законодавства про охорону культурної спадщини та

інші порушення, пов'язані із переміщення культурних цінностей містяться у Митному кодексі України (далі – МК України) [6], Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпП) [7], Кримінальному кодексі України [8].

Визначення поняття «адміністративна відповідальність» не наводиться в МК України та КУпАП. Про необхідність закріплення на нормативному рівні визначення поняття «адміністративна відповідальність» вже довгий час висловлюють свої думки науковці, пропонуючи авторські визначення.

Зокрема, О.С. Літошенко пропонує введення до КУпАП правової норми, що визначала б поняття адміністративної відповідальності як інституту адміністративного права, яка є формою реагування компетентних державних органів (посадових осіб) на адміністративне правопорушення, що знаходить свій вираз у «негативній оцінці» державою скоєного діяння та застосуванні до правопорушника каральних адміністративних санкцій, визначених у ст. 24 КУпАП [9, с.14].

Характеризуючи поняття адміністративної відповідальності, багато хто із вчених-адміністративістів вважає, що цей інститут є формою реагування компетентних державних органів на адміністративне правопорушення, що знаходить свій вираз в засудженні протиправного діяння («негативній оцінці») та застосуванні до правопорушника відповідних каральних адміністративних санкцій [10, с. 75; 11, с. 27]. Так, для застосування адміністративного стягнення необхідно видання правозастосувального акту – постанови, в якій визначається винність суб'єкта і негативно оцінюється його поведінка, на підставі чого до винної особи застосовуються відповідні каральні адміністративні санкції.

На думку, О.С. Літошенко адміністративній відповідальності притаманні такі ознаки, як публічний державно-обов'язковий характер, зосередження права накладення стягнень в органах державної виконавчої влади (наявність органів адміністративної юрисдикції),

репресивний характер, особливий порядок притягнення до відповідальності, встановлення виключного переліку діянь, за які накладаються стягнення, та відповідальності за них перед законом [9, с. 12].

Відповідно до МК України порушення митних правил є адміністративним правопорушенням, яке являє собою протиправні, винні (умисні або з необережності) дії чи бездіяльність, що посягають на встановлений цим кодексом та іншими актами законодавства України порядок переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, пред'явлення їх митним органам для проведення митного контролю та митного оформлення, а також здійснення операцій з товарами, що перебувають під митним контролем або контроль за якими покладено на митні органи цим Кодексом чи іншими законами України, і за які цим Кодексом передбачена адміністративна відповідальність.

Важливо зазначити, що адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені МК України, настає у разі, якщо ці правопорушення не тягнуть за собою кримінальну відповідальність [6].

Митний кодекс України не містить статей, які б безпосередньо передбачали відповідальність за порушення порядку переміщення культурних цінностей, оскільки за такі порушення на даний час передбачено кримінальну відповідальність.

При цьому, в результаті аналізу положень МК України встановлено, що переміщення через митний кордон України культурних цінностей може бути пов'язаним із правопорушеннями, відповідальність за які передбачено ст. 471 «Порушення порядку проходження митного контролю в зонах (коридорах) спрощеного митного контролю», ст. 472 «Недекларування товарів, транспортних засобів комерційного призначення»; ст. 473 «Пересилання через митний кордон України у міжнародних поштових та експрес-відправленнях товарів, заборонених до такого пересилання»,

ст. 474 – «Перешкоджання посадовій особі митного органу в доступі до товарів, транспортних засобів, документів», ст. 481 «Перевищення строку тимчасового ввезення товарів, у тому числі транспортних засобів особистого користування, транспортних засобів комерційного призначення або строку тимчасового вивезення товарів чи втрата транспортних засобів», ст. 483 «Переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю», ст. 484 «Зберігання, перевезення чи придбання товарів, транспортних засобів комерційного призначення, ввезених на митну територію України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю», ст. 485 «Дії, спрямовані на неправомірне звільнення від сплати митних платежів чи зменшення їх розміру, а також інші протиправні дії, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів».

Відповідно до КУпАП адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність [7].

Положення КУпАП містять декілька статей, які передбачають адміністративну відповідальність за порушення, пов'язані із охороною культурної спадщини. Зокрема, глава 7 КУпАП має назву «Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини». Відповідно до ст. 92 КУпАП визначено, що порушеннями вимог законодавства про охорону культурної спадщини є: ухилення від підписання охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини; порушення режиму використання пам'ятки культурної спадщини; порушення режиму історико-культурного заповідника чи історико-культурної заповідної території; проведення ремонтних, реставраційних,

реабілітаційних робіт на пам'ятці культурної спадщини, зміна призначення пам'ятки культурної спадщини, її частин та елементів, здійснення написів, позначок на ній, на її території та в її охоронній зоні без письмового дозволу відповідного органу охорони культурної спадщини; ухилення від передачі в установленому порядку знайдених під час археологічних розвідок, розкопок рухомих предметів, пов'язаних з нерухомими об'єктами культурної спадщини, на постійне зберігання до музеїв (державних фондосховищ), у яких зберігаються музейні предмети і музейні колекції, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України.

За порушеннями вимог законодавства про охорону культурної спадщини відповідно до КУпАП передбачено адміністративну відповідальність у вигляді накладення штрафу, розмір якого різниться в залежності від виду суб'єкта правопорушення та сягає для громадян від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; для посадових осіб - від ста до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Ще однією статтею КУпАП – 188-33 встановлено адміністративну відповідальність за невиконання законних вимог посадових осіб органів охорони культурної спадщини щодо усунення порушень вимог законодавства про охорону культурної спадщини або створення перешкод для їх діяльності у вигляді штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а у разі вчинення таких дій повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення штраф від ста до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [7].

Характеризуючи такий вид відповідальності, як кримінальна слід відмітити, що КК України містить декілька статей, які стосуються відповідальності за незаконні дії із об'єктами культурної спадщини, зокрема:

– незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, або скарбу, які мають особливу історичну, наукову, художню чи

культурну цінність, що випадково опинилося у неї (ст. 193 КК України);

– незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини (ст. 298 КК України);

Окрема стаття КК України – 201 – присвячена контрабанді, під якою розуміється переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації.

За контрабанду культурних цінностей передбачено кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до семи років, а у випадку вчинення таких дій за попередньою змовою групою осіб або особою, раніше судимою за злочин, передбачений статтею 201 КК України, або службовою особою з використанням службового становища карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна [8].

З огляду на зазначене, пропонуємо під поняттям «відповідальність за порушення законодавства України про переміщення культурних цінностей» розуміти передбачену законами України відповідальність за порушення, пов'язані із переміщенням через митний кордон України культурних цінностей, зокрема їх вивезення, ввезення (в тому числі тимчасового), транзит, повернення, та ін.

Висновки. В результаті дослідження інституту відповідальності, зроблено висновки, що за порушення законодавства України, пов'язаного із переміщенням через митний кордон України культурних цінностей винні особи притягуються до дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності.

У зв'язку із відсутністю в спеціальному законі визначення видів відповідальності, за які може бути притягнуто осіб у разі порушення ними порядку переміщення культурних цінностей, запропоновано внести зміни до ст. 37 Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», доповнивши її видами відповідальності, за якими може бути притягнуто винних у порушенні законодавства України про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей осіб.

Анотація

У статті досліджено інститут відповідальності за порушення законодавства України про переміщення культурних цінностей.

Запропоновано під поняттям «відповідальність за порушення законодавства України про переміщення культурних цінностей» розуміти передбачену законами України відповідальність за порушення, пов'язані із переміщенням через митний кордон України культурних цінностей, зокрема їх вивезення, ввезення (в тому числі тимчасового), транзит, повернення, та ін.

Встановлено, що в спеціальному законі відсутнє визначення видів юридичної відповідальності за порушення законодавства України про переміщення культурних цінностей.

Обґрунтовано, що за порушення законодавства України, пов'язаного із переміщенням через митний кордон України культурних цінностей винні особи притягуються до дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності.

Зазначено, що суб'єктами дисциплінарної відповідальності за порушення законодавства про переміщення культурних цінностей, як правило є посадові особи державних органів, в повноваження яких віднесено видання дозвільних документів на переміщення культурних цінностей, здійснення управлінських та контрольних функцій щодо культурних цінностей, які переміщуються через митний кордон.

Встановлено, що цивільно-правова відповідальність за порушення законодавства про переміщення культурних цінностей, передбачає застосування до правопорушника в інтересах другої сторони або держави установлених законом або договором правових заходів впливу, що несе для нього негативні, економічно не вигідні наслідки майнового характеру (зокрема, відшкодування збитків; виплата неустойки (штраф, пеня); відшкодування шкоди; виконання основних обов'язків).

Вказано, що контрабанда культурних цінностей є кримінальним правопорушенням за переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, що тягне за собою покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 3 до 7 років, а у разі вчинення за попередньою змовою групою осіб або особою, раніше судимою за такий же злочин, або службовою особою з використанням службового становища від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна.

Ключові слова: культурні цінності, переміщення через митний кордон, відповідальність, процедура, об'єкти матеріальної та духовної культури, правопорушення, контрабанда, ввезення, вивезення.

Anhelovska O.S. Responsibility for violation of Ukrainian legislation on movement of cultural values

Summary

The article examines the institution of responsibility for violating the legislation of Ukraine on the movement of cultural property.

It is proposed that the term "liability for violation of the legislation of Ukraine on the movement of cultural property" means the responsibility provided by the laws of Ukraine for violations related to the movement across the customs border of Ukraine of cultural property, including their export, import (including temporary), transit, return, etc.

It is established that in the special law there is no definition of types of legal responsibility for violation of the legislation of Ukraine on movement of cultural values.

It is substantiated that for violation of the legislation of Ukraine related to the movement of cultural values across the customs border of Ukraine, the guilty persons are subject to disciplinary, administrative, civil and criminal liability.

It is noted that the subjects of disciplinary liability for violations of the legislation on the movement of cultural property, as a rule, are officials of state bodies, whose powers include the issuance of permits for the movement of cultural property, management and control functions of cultural property moving across the customs border. .

It is established that civil liability for violation of the law on the transfer of cultural property involves the application to the offender in the interests of the other party or the state established by law or contract legal measures of influence, which has negative, economically unfavorable consequences of property (including damages; payment of penalties (fine, penalty); damages; performance of basic duties).

It is stated that smuggling of cultural values is a criminal offense for moving across the customs border of Ukraine outside customs control or with concealment from customs control of cultural values, which entails imprisonment for a term of 3 to 7 years, and in the case of a previous conspiracy by a group of persons or a person previously convicted of the same crime, or an official using his official position from five to twelve years with confiscation of property.

Key words: cultural values, movement across the customs border, responsibility, procedure, objects of material and spiritual culture, offenses, smuggling, import, export.

Список використаних джерел:

1. На митному посту «Городище» попереджена спроба вивезення культурних цінностей. URL: <http://www.volodrdra.gov.ua/20835-2>.
2. У пункті пропуску «Порубне-Сірет» працівники митниці призупинили спробу вивезення культурних цінностей з України. URL: <https://hlyboka.info/archives/20555>.
3. Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей».
4. Зелена О. Визначення підстав юридичної відповідальності: актуальні питання. *Право України*. 2003. № 4. С. 21-25.
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print>.
6. Митний кодекс: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/ed20201024#Text>.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1-212-24): Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/ed20201231#Text>.

8. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
9. Літошенко О.С. Адміністративна відповідальність в системі юридичної відповідальності : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київський національний економічний ун-т. К., 2005. 199 с.
10. Утевский Б.С. Вина в советском уголовном праве. М.: Госюриздат, 1950. 319 с.
11. Студеникина М.С. Соотношение административного права и административной ответственности. *Советское государство и право*. 1986. № 10. С. 27.